

● o.-l.-v.-hemelvaartkerk watervliet

erfgoedprokkels ●

● o.-l.-v.-hemelvaartkerk watervliet

De kerk van Watervliet werd opgericht begin 16de eeuw, toen Hiëronymus Lauwerijn de polders in het Braakmangebied (noord-Oost-Vlaanderen) inpolderde en de nieuwe stad Watervliet stichtte. Ze staat symbool voor de (letterlijk en figuurlijk) grensverleggende ondernemingen die zowel de landwinning als de stadsstichting in die tijd betekenden.

Ontstaan van Watervliet

Hiëronymus Lauwerijn (ca. 1452–1509) behoorde tot een bescheiden familie, wellicht afkomstig uit Aardenburg. Zijn vader was klerk van de Ontvanger van Vlaanderen. Hiëronymus zelf werd poorter (burger) van Brugge in 1482. In 1499 benoemde Filips de Schone, graaf van Vlaanderen en hertog van Bourgondië, hem tot hofmeester en algemeen ontvanger van de hertogelijke domeinen en financiën. Bij de geboorte in 1500 van de latere keizer Karel werd hij zelfs aangesteld tot gouverneur van de grafelijke kinderen.

Al in 1497 startte Lauwerijn het bedijken van de Sint-Christoffelpolder, gelegen in het verdrinken land van Watervliet, en stichtte er de nieuwe heerlijkheid Watervliet. Later zouden nog meerdere indijkingen volgen. Hij wou in Watervliet een nieuwe haven vestigen allereerst om de materialen nodig bij de bouw van zijn kerk gemakkelijk aan te voeren. Een commerciële haven legde hij uiteindelijk meer oostwaarts aan en vernoemde ze naar zijn soeverein: Philippine. Rond de Christoffelpolder legde hij nog twee kleine polders droog: de Sint-Annapolder (1505) en de Barbarapolder (1508) als bescherming voor de Christoffelpolder.

Bij de oprichting van Watervliet concentreerde de eerste bewoning zich rond de kerk. Centraal lag en ligt het hart van de stad, het 'Stee', het huidige dorpsplein, dat vroeger een wekelijkse markt had en elk jaar een jaarmarkt.

Aan de zuidoostkant van de kerk loopt een smalle weg recht naar een boerenwoning. Hier bevond zich de verblijfplaats van de heren van Watervliet. Het is niet zeker of Hiëronymus hier resideerde; we weten enkel dat hij zich hier wou terugtrekken bij het beëindigen van zijn loopbaan. Hij stierf echter onverwacht in Den Haag in 1509. Zeker is dat er later een 'heerlijke' verblijfplaats werd opgericht ten noorden van de huidige boerenwoning. Ook de omwalling is nog deels bewaard. Het kasteel werd afgebroken in 1828.

Aan het Stee bouwde Lauwerijn de trotse Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk die men ter plaatse 'de kathedraal van het Noorden' noemt.

Bouwgeschiedenis

Lauwerijn zelf had het over *'une belle, grande et somptueuse église'*. De kerk in het centrum zou zijn pas gestichte stad en de omgeving domineren, in overeenstemming met de stand en het aanzien van de machtige en vermogende heer van Watervliet.

De eerste bouwfase begon in 1502–1503 en duurde tot de dood van Lauwerijn in 1509. Toen waren het koor met kooromgang en de dwarsbeuk afgewerkt. De askapel en de rest van de kerk kwamen tot stand tussen 1523 en ca. 1535.

In 1559–1561 volgde de herstelling van een 'houten clockenhuus', wat er kan op wijzen dat op de viering een houten dakruiter was gebouwd. De plek waar deze dakruiter zich bevond is nog te zien in het midden van het transept aan de ronde houten afdekplaat, waar het klokkentouw naar beneden kwam. In 1666 werd de middenbeuk en mogelijk ook de rest van de kerk overwelfd.

In 1757 brak een grote brand uit die daken en dakruiter in as legde. De klokkentoren werd vernieuwd maar werd nu opgericht boven de westgevel. Met de brand van 1828 werd die opnieuw vernield en vervangen.

Tussen 1891 en 1893 volgden grote restauratiewerken onder leiding van de Gentse architect August Van Assche. Er kwam, opzij van de westgevel, een imposante neogotische toren. Nog tijdens Wereldoorlog II brachten de bevrijdingsgevechten van 1944 grote schade toe aan de kerk. Herstellingswerken werden afgerond in de jaren 1960.

© KIK-IRPA Brussel

Afgezien van de 19de-eeuwse toren, die de oorspronkelijke harmonie en zichtlijnen van de kerk enigszins verstoort, is de kerk een zeer homogeen uitgebouwde kruisbasiliek in Brabants-gotische stijl, met uitspringende dwarsbeuk, een vijfzijdig koor met kooromgang en een vijfzijdige askapel. Ten zuiden van het koor is een sacristie met verdieping aangebouwd. Naast de neogotische torenpartij bevindt zich een doopkapel.

Inspiratie

Lauwerijn liet de kerk begin 16de eeuw optrekken in Brabants-gotische stijl, vrij ongewoon in de streek. Verklaring hiervoor is mogelijk te vinden in zijn loopbaan. Als trésorier-général verbleef hij ambtshalve regelmatig in Mechelen, dat op dat ogenblik een belangrijk bestuurscentrum was. In 1504 werd daar het opperste gerechtshof opgericht, dat uitspraken deed in financiële en fiscale zaken waarmee Lauwerijn in zijn functie veel te maken had.

In die periode verschoof ook het culturele zwaartepunt in de Nederlanden van het graafschap Vlaanderen naar het hertogdom Brabant. Mechelen speelde hierin een cruciale rol. Het was de stad, na Antwerpen, van waaruit de Brabants-gotische bouwstijl zich verder verspreidde.

Rondgang

De kerk van Watervliet is bekend voor haar rijk interieur en kunstpatrimonium, dat vooral van na Hiëronymus Lauwerijn dateert. Na de 80-jarige oorlog (1568–1648) bleef Watervliet behoren tot de katholieke Zuidelijke Nederlanden. De kerk werd meer dan ooit het symbool van de katholieke identiteit aan de grens met de politiek en religieus afgescheiden Noordelijke Nederlanden. Aansluitend bij de Contrareformatie onderging het interieur van de kerk een ware metamorfose van klassieke gotiek naar triomfantelijke barok. Hierdoor is de kerk en haar patrimonium een buitengewoon brandpunt van kerkelijke kunst en cultuur van de late 16de tot de 19de eeuw in de Nederlanden. We volgen de rondgang in wijzerzin.

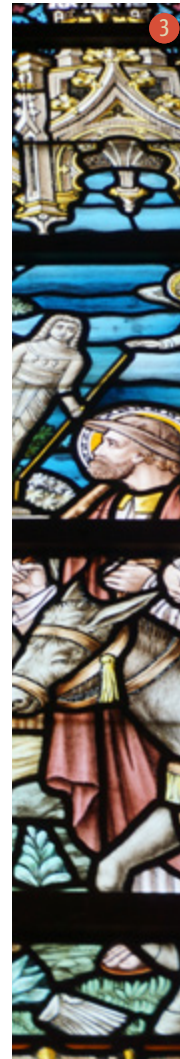

Schilderij 'Barmhartige Samaritaan' (1)

Van dit wellicht 17de-eeuws schilderij is de auteur niet gekend. Samen met twee andere schilderijen (nrs. 4 en 5) zou het uit het nalatenschap komen van de Brugse bisschop Van Susteren. Een kwijschrift uit 1742 spreekt over de aankoop van 'enige' schilderijen: welke precies is niet vermeld.

Portaalen orgel (2)

Het vroegbarokke orgel is in 1643 gebouwd door de Bruggeling Boudewijn Ledon. Opmerkelijk is het piramidaal opgestelde pijpwerk bestaande uit een centrale middentoren geflankeerd door kleiner wordend pijpwerk. Het orgelfront met typische cherubijn- en faunfiguren zou een werk zijn van Walram Rombout uit Lissewege. De barokke sierelementen zoals rozetten, engelenkopjes en bloemenguirlandes zitten nog stroef en symmetrisch over het vlak verdeeld. Het orgel werd in 1968 grondig hersteld door orgelbouwers Loncke uit Diksmuide. Ook de orgelkast werd toen hersteld door beeldhouwer

Gaston Dobbelaere uit Waarschoot. Het orgel van Watervliet is een merkwaardig instrument, dat bijzonder geschikt is voor de barokmuziek. Het bezit karakteristieke registers zoals bv. de 'nachttegaal', één van de akoestische kunstgreepjes waarop men in de barokperiode verzot was.

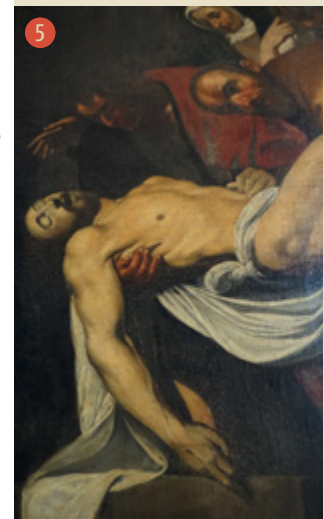
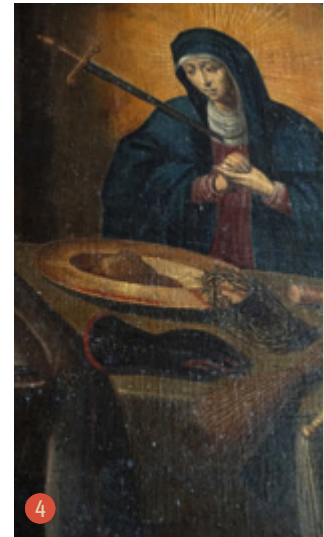
Onder het orgel bevindt zich een sierlijk portaal dat, ofschoon het nog vol renaissance-elementen zit, toch de barok aankondigt. Het is een werk van Jacques Sauvage uit Gent en is gemarkeerd door zuilen die op een hoog en vooruitgeschoven voetstuk staan. In die ritmische indeling herkent men nog de renaissancestijl. Op de stutpijlers zijn Petrus en Paulus uitgebeeld, de steunpilaren van de Kerk. Aan beide zijden van het portaal zijn zogenaamde armenbanken ingewerkt en in de voetstukken zijn offerblokken geïntegreerd.

Glasramen (3)

Heel wat van de oude glasramen werden tijdens de beschieting in 1944 stukgesloten. De oorspronkelijke werden vervaardigd door Jules Dobbelaere (Brugge 1859–1916) en betaald door enkele gegoede families uit de streek. Enkel de ramen uit de kooromgang konden na restauratie in 1951 door Guy Delodder (Oostende 1929–2011) teruggeplaatst worden. De moderne glasramen in de benedenkerk zijn ontworpen door Michel Martens (Zuid-Wervik 1921–Brugge 2006).

Twee schilderijen (4 en 5)

Van deze twee 17de-eeuwse schilderijen zijn de auteurs voor. Zij is gezeten tussen het kruis en de geselkolom en op de tafel vóór haar liggen de passiewerktuigen. Een zwaard doorboort haar hart. Het andere schilderij stelt de 'Graflegging' voor. Het is een kopie naar een doek van Caravaggio (Pinacothek van het Vaticaan, Rome). Samen met het schilderij van de barmhartige Samaritaan zou het afkomstig zijn uit de collectie van bisschop Van Susteren.

● o.-l.-v.-hemelvaartkerk watervliet

Schilderij 'Mystiek huwelijk van de H. Catharina' (6)

Op stilistische gronden wordt dit schilderij ook in de 17de eeuw gedateerd. Centraal wordt Maria afgebeeld met het kind Jezus op schoot. Ze is gezeten tussen de H. Jozef met lelietak en haar moeder Anna met vruchtenkorf. Links knielt Catharina terwijl ze een ring ontvangt van het Jezuskind.

Drieluik 'Maria's Hemelvaart' (7)

In 1548 bestelde Françoise Ruffault, Vrouwe van Watervliet, een drieluik met centraal de voorstelling van 'Maria's Hemelvaart' bij de Brugse schilder Simon Pieters († 1557) bestemd voor het Maria-altaar. Het drieluik verdween van het altaar. De zijpanelen, voorstellende een 'Nederdaling van de H. Geest' en de 'Dood van Maria', werden teruggevonden op zolder zonder het middenpaneel. In 1938 bestelde het kerkbestuur een nieuw middenpaneel bij de Gentse kunstenaar Paul Aelman (1899–1965).

Preekstoel (8)

De preekstoel werd vanaf de Contrareformatie een heel belangrijk meubel in de kerk. Tijdens de hoogbarok (vroeg 18de eeuw) werd de kansel een allegorisch en didactisch kunstwerk met een voor de gelovigen duidelijk te vatten iconografie. Dit is zeker het geval bij deze preekstoel, een kunstwerk uit 1726 van de bekende Brugse beeldhouwer Hendrik Pulinx (1698–1781). Het thema dat hier wordt uitgebeeld is het 'Laatste Oordeel' zoals het beschreven werd in de Apocalyps volgens Johannes. Onderaan komt de H. Hiëronymus voor, de patroon van de stichter van de kerk. Boven hem zweeft een engel, die met bazuïngeschal alle doden opwekt. De verschrikking van het einde der tijden ligt weerspiegeld in de gelaatsuitdrukking van Hiëronymus. Rond de heilige is een geheel uitgewerkt van landschapselementen, dieren en voorwerpen waarvan de meeste in de Apocalyps terug te vinden zijn: leeuw, slang, kikvors, doodshoofd, kruis, open boek, palmboom, ... Op het voetstuk vindt men het opschrift 'H. Pulinx fecit 1726'. Achteraan, trappen inbegrepen, is de oostzijde (kant koor) gewijd aan de bestraffing van het kwaad, terwijl de westelijke kant de beloning van het goede uitbeeldt. Normaal verwacht men in de religieuze symboliek alle heil

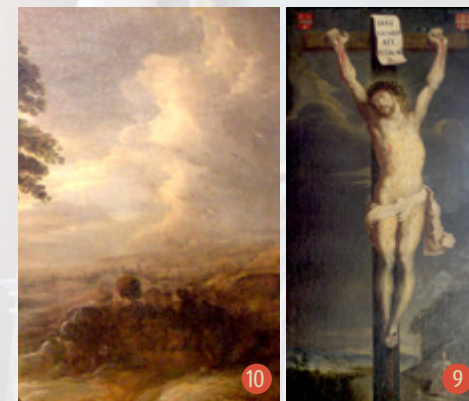
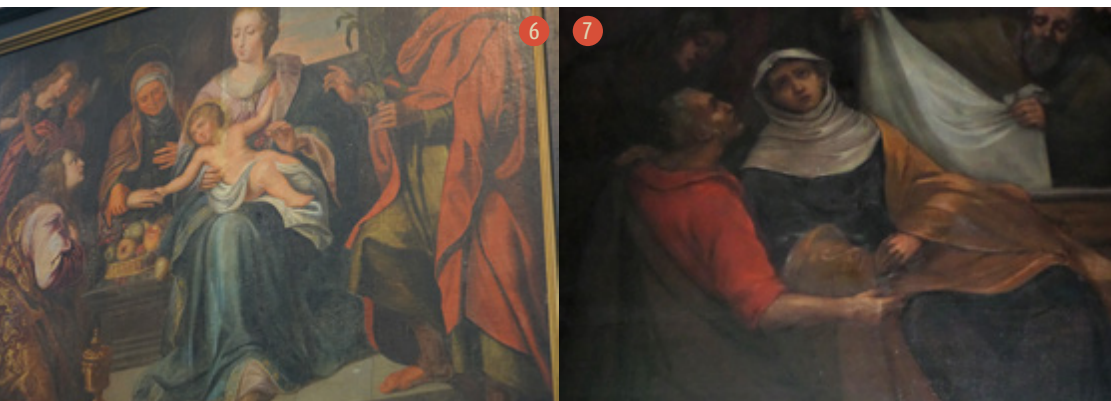
uit het oosten. Toch is dit geen vergissing. Mogelijk stond de preekstoel vroeger aan de andere kant van de hoofdbeuk, doch zekerheid is daar niet over. Ook de preekstoel werd zwaar beschadigd in 1944 en pas in 1972 hersteld.

Mariakapel (9)

Het portiekaltaar in geschilderd hout draagt een altaarschilderij dat in 1712 geleverd werd door Jacob Moriau, een kunstenaar waarover verder niets geweten is. In de hoek van de kapel hangt nog een schilderij van een onbekende schilder. Het draagt bovenaan de wapenschilden van de familie Lauwerijn en van de Sint-Sebastiaansgilde. Op basis van deze gegevens dateert men het schilderij vóór 1631. Het stelt een gekruisigde Christus voor in een kaal landschap met Maria Magdalena aan de voet van het kruis.

Landschapsschilderijen (10)

In de kerk hangen vier landschapsschilderijen. Ze passen in de grote landschapstraditie uit de renaissance. Het landschap beperkt zich hier niet tot de achtergrond, maar wordt het hoofdthema waarin Bijbelse of mythologische gebeurtenissen plaatsvinden.

Dit schilderij stelt de 'Leeringers van Emmaüs' voor. De makers van deze schilderijen zijn niet gekend. Onderzoekers schrijven dit doek toe aan de verder onbekende Pieter Stael (1575/76–1622), een landschapsschilder uit Maastricht. Andere bronnen wijzen de vier landschappen toe aan Jacques d'Arthois (Brussel 1613–1686).

Communiebanc (11)

Is van dezelfde meesterhand als de preekstoel: Hendrik Pulinx. De gelijkenis is treffend inzake compositie en uitwerking van het loofwerk en de engeltjes. De communiebanc bestaat uit drie panelen afgewisseld met vier nisjes met daarin staande engeltjes. Het linker paneel stelt de 'Ark des Verbonds' voor, centraal een 'Stralenmonstrans met Christus en cherubijnen' en rechts het 'Offer van brood en wijn'. Aan de uiteinden twee medaillons met aan de ene kant de buste van Aäron, de broer van Mozes, en aan de andere kant Melchizedek, de legendarische priesterkoning. De communiebanc werd geleverd tussen 1723 en 1727.

Koorgestoelte (12)

Qua stijl totaal verschillend van de communiebanc en de preekstoel, maar sterk gelijkend op het portaal. Het koorgestoelte werd in 1643 dan ook gemaakt door Jacques Sauvage. De deurtjes die toegang geven tot het gestoelte dragen het wapenschild van de familie Lauwerijn. Stilistisch zitten we hier opnieuw in de overgang van de late renaissance naar de vroege barok.

Landschapsschilderij met 'Bezoek van Maria aan haar nicht Elizabeth' (13)

Zie onder nr. 10

Hoofdaltaar (14)

Het monumentale hoofdaltaar is helemaal in barokstijl uitgewerkt. In 1652–1655 werd de Mechelse beeldhouwer Lucas Faydherbe aangezocht voor het maken van het nieuwe hoogaltaar. Lucas Faydherbe (Mechelen 1617–1697) werkte drie jaar in het atelier van Rubens. Hij begreep al vroeg de dynamische stijl van Rubens en zette die om in sculptuur. Het hoogaltaar bestaat uit vier gedraaide kolommen met Korinthische kapitelen en guirlandes die een hemels tafereel schragen waar in het midden Onze-Lieve-Vrouw troont met het kindje Jezus. Het altaarschilderij dateert uit 1652 en is van de hand van Gaspar de Crayer (Antwerpen 1584–Gent 1669), hofschilder van de prins-kardinaal Ferdinand van Oostenrijk.

● o.-l.-v.-hemelvaartkerk watervliet

Grafsteen van Hiëronymus Lauwerijn en echtgenote (15)

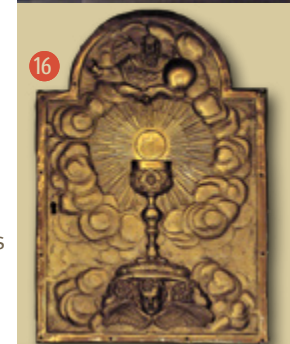
Tot de Franse revolutie beheerste de graftombe van Hiëronymus Lauwerijn het hoogkoor van de kerk. In zijn testament van 21 juli 1509 beschreef Lauwerijn zijn wens om in het koor van zijn kerk begraven te worden. Het praalgraf werd tijdens de Franse revolutie verwijderd en vernietigd als markant symbool van adel en Ancien Régime. In 1893 werd de grafkelder in het koor herontdekt. De plek is nog te herkennen door de tegels met de vermelding 'hic Lauwerijn' en 'hic familia'. De overgebleven fragmenten van de deksteen werden bij elkaar gebracht en vervolledigd in gips door beeldhouwer Rooms uit Gent. Die steen werd in 1894 opgesteld in de kooromgang. De deksteen stelt de beeltenis voor van Lauwerijn in wapenuitrusting, zijn tweede vrouw Maria Strabant en hun dochtertje.

Schilderij 'Verheerlijking van het H. Sacrament' (16)

Dit klein, maar schitterend schilderij werd gesigeneerd en gedateerd. Het zou in 1697 geschilderd zijn door de weinig gekende I. of J. De Mangeler. Waarschijnlijk is het Johannes De Mangeler, een lid van de Antwerpse Sint-Lucasgilde (Antwerpen 1646–na 1696).

Aan de achterzijde van het hoogaltaar bevindt zich een beeld van de dode Christus in een nis. Hier ziet men ook een tabernakel met een hostiedragende kelk en buste van God de Vader op het deurtje. Het werd vervaardigd door de Gentse koperslager I. Pilsen, begin 19de eeuw (getekend onderaan in het midden).

Askapel (17)

Het altaar in deze kapel werd in 1893 geleverd door het atelier Rooms uit Gent. De glasramen werden geschenken door de familie De Schepper en werden gemaakt door Cyriel Los (Aalst 1914–Dendermonde 1985). Kijk ook naar het kleine schilderijtje '1762' gedateerd. Het draagt het wapenschild van J.L.F. De Schepper.

In deze askapel vinden we ook het enige meubelstuk dat rechtstreeks aan een persoon kan gelinkt worden: het is de mooie bidstoel, 1642 gedateerd en waarschijnlijk ook een werk van Sauvage. Eigenaar van de bidstoel was Louise de Brune (het wapenschild Le Boeuf – de Brune prijkt erop), de schoondochter van Françoise Lauwerijn en dus de achterkleindochter van Hiëronymus. Onder hun heerschapp kwam de transformatie van een gotieke naar een barokke aankleding pas goed op gang.

Schilderij 'Madonna in bloemenkrans' (18)

Is toegeschreven aan Daniël Seghers (Antwerpen 1590–1661). Centraal is Onze-Lieve-Vrouw afgebeeld met het kindje Jezus en Sint-Jan met eromheen een cartouche en bloemenkrans. Seghers was een vriend van Rubens en schilderde ook vaak bloemen op diens doeken. Opmerkelijk is dat allerlei bloemen geschilderd werden die in werkelijkheid nooit tegelijk bloeiden. Daarmee symboliseerde de schilder het eeuwige leven.

Grafsteen van Margaretha Stommelinx (19)

Margaretha, gehuwd met Willem Bockens, overleed in 1351 en werd begraven in de kerk van het Wilhelmietenklooster. Dit klooster werd in 1375 door een grote overstroming verwoest. Bij werken aan de Kerkenhofstede in de nabijheid van die vroegere kloostersite werd in 1955 deze grafsteen gevonden. Hij is gebeiteld in Doornikse steen waarbij het fijne vrouwengelaat en de handen nu ingelegd zijn in marmer. Oorspronkelijk zouden het gelaat en de handen uit koper geweest zijn.

Drieluik 'Nood Gods' (20)

Dit is het pronkstuk van de kerk. Het drieluik is toegeschreven aan de Meester van Frankfurt (Antwerpen 1460–ca. 1533). Vermoed wordt dat het door een heer van Watervliet werd besteld en voor de kerk bestemd werd, maar verdere gegevens ontbreken hierover. Stijlkritisch wordt het werk gedateerd tussen 1515 en 1525. Een eerste vermelding van dit drieluik in documenten dateert pas van 1627, toen werd een Brusselse schilder David Noveliers betaald om het te herstellen. Uit deze vermelding weten we ook dat het drieluik oorspronkelijk op het hoogaltaar

stond opgesteld. Op het geopend drieluik wordt links de Kruisdraging, centraal de Kruisafneming en rechts de Verrijzenis afgebeeld. De gesloten luiken stellen Christus voor Pilatus voor, verspreid over de twee panelen.

Landschapsschilderij met 'H. Hiëronymus' (21)

Zie nr. 10

Kapel van de Sint-Sebastiaansgilde (22)

Deze schuttersgilde ontstond in de eerste helft van de 16de eeuw en was ooit rijk en machtig. Met de Franse Revolutie verloor ze veel bezittingen. Het portiekaltaar van Sint-Sebastiaan werd rond 1730 vervaardigd door de gebroeders Hendrik en Arnaut Pulinx. Het altaarschilderij dat de marteldood van Sint-Sebastiaan voorstelt, is het werk van Hendrik Des Gardens, een verder onbekend schilder. Het oorspronkelijke altaarstuk hangt er tegenover. Het is een retabel van de Brugse schilder Joost De Laval uit 1553. Het werk, fel overschilderd, stelt centraal de folteringen van Sebastiaan voor in een Romeins landschap. Op de achterzijde van de panelen staat, links, Sint-Sebastiaan met pijl en boog, en rechts, Sint-Joris met lans en draak. Zij zijn in grisailleschildering voorgesteld als beelden in een nis.

Landschapsschilderij met 'Jezus en Sint-Janneke' (23)

Zie nr. 10

Schilderij 'Laat de kinderen tot mij komen' (24)

Toegeschreven aan Bruggeling Lodewijk De Deyster (ca. 1660–1711) en wordt ca. 1700 gedateerd. Naast kunstschilder was De Deyster ook etser en muziekinstrumentenbouwer. Hij trok korte tijd naar Italië, schilderde vooral portretten en religieuze taferelen, hoogbarok van stijl met invloed van eigentijdse Italiaanse meesters.

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke: Annemie Charlier, gedeputeerde
Directie Erfgoed – dienst Erfgoed
Anneke Lippens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Martine Pieteraerens, coördinatie

Auteur: Martine Pieteraerens m.m.v. Erik Versluys
Fotografie: Dienst Vrije Tijd Sint-Laureins en dienst
Erfgoed Oost-Vlaanderen, tenzij anders vermeld
Grafische vormgeving: Ann Huyghe, directie Erfgoed
Druk: De Riemaecker Printing, Maarkedal

Met medewerking van de Kerkfabriek Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart

D/2019/1933/6

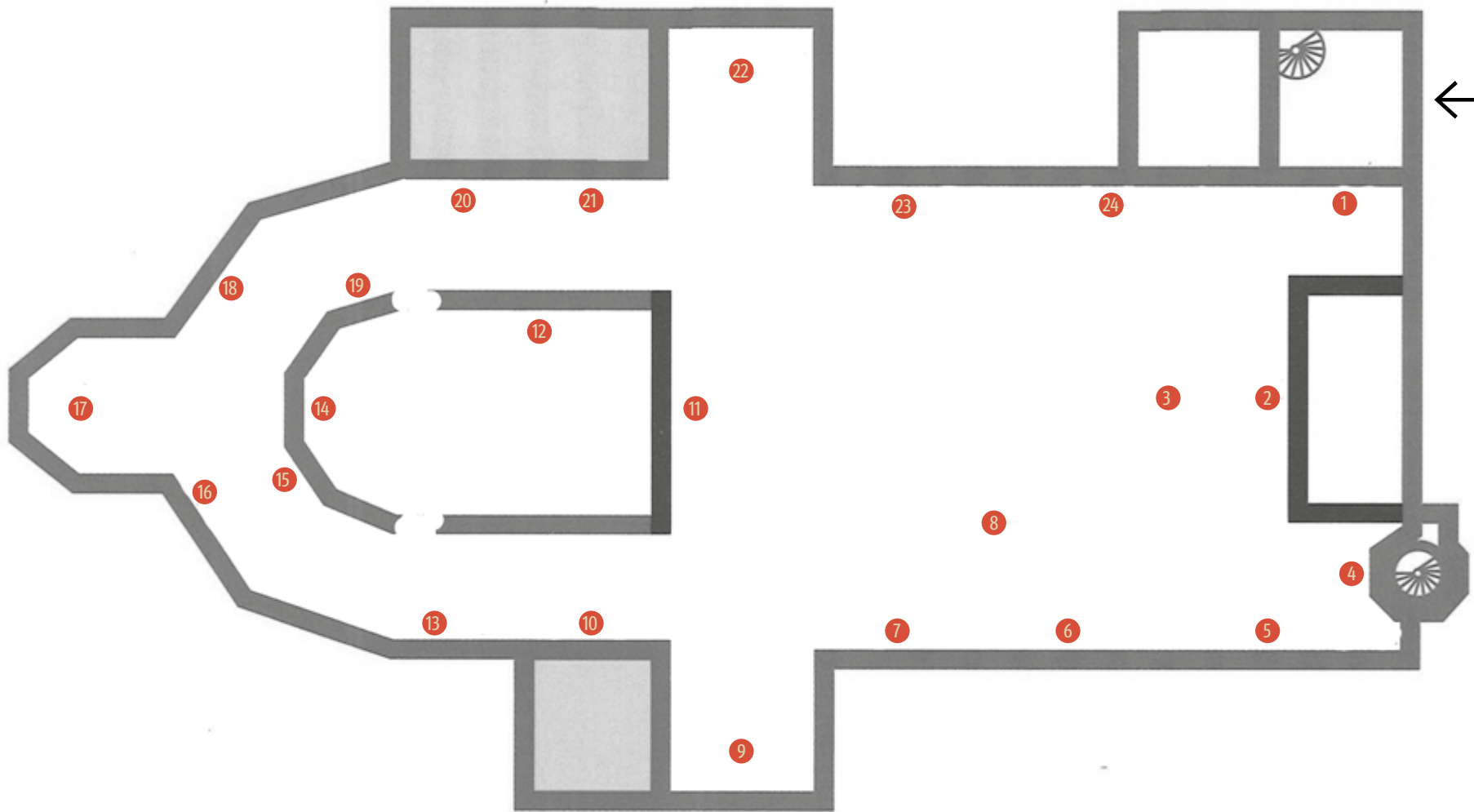
Praktisch

1 maart tot 1 december
Alle dagen geopend van 8.30 tot 18 uur

1 december tot 28 februari
Geopend van 10 tot 17 uur op vrijdag, zaterdag en zondag

Is de kerk niet geopend op het moment dat je een bezoekje plant?
Neem contact op met de dienst Toerisme via 09 218 76 47 of
dienstvrijetijd@sint-laureins.be

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels